

Пише: Саша Гајић
уторак, 08 јул 2008 22:30

Однос према конзервативизму као трећем идеолошком стубу модерне западне цивилизације (поред либерализма и социјализма) у домаћој јавности је, и након промена које су уследиле падом Берлинског зида, остао мање-више неизмењен. Већ у складу са наслеђеним идеолошким предубеђењима, о конзервативизму и даље влада мњење како представља «назоре и схватања, приврженост чувања старог или постојећег, одбојност према новом, напредном; отпор новинама» (Речник САНУ 1978), где се у неизнијансираној фразеологији он поима искључиво као реакција, заосталост, а потом поистовећује са десницом, неретко екстремном.

Агилношћу издавачке куће «Укронија» домаће читалаштво је добило прилику да се упозна са прворазредним теоријским делом Ноела О` Саливена које се бави конзервативизмом на један, за наше прилике, нови, освежавајући и продубљен начин. Овај угледни професор политичке филозофије на Хал Универзитету у Лондону, аутор признатих научних дела (нпр. Европска политичка мисао након 1945, Политичка теорија у транзицији, Тероризам, идеологија и револуција) слови и за једног од најутемељенијих теоретичара британског «умереног конзервативизма» а његова књига – издата сада већ давне 1975. године – за класик незаобилазан за свакога ко иоле жели да се упозна конзервативизам као модерну идеологију.

О` Саливенов Конзервативизам, ипак, није књига уџбеничког или доктринарног типа, већ подстицајно теоријско дело у најбољем смислу те речи, која, бриткоћу мисли и унутрашњом динамиком аргументације и контрааргументације коју износи, на један за «тврде» академско методолошке узусе неконвенционалан, а опет обухватан начин, уводи читаоца у суштину природе конзервативизма, као идеолошког феномена модерне епохе. Опредељујући се да своју књигу не претвори у истраживање конзервативне политичке праксе или студију историје конзервативне мисли и њене доктрине, О` Саливен, одбацује тезу да конзервативизам представља «став усмерен ка очувању постојећих институција» као неодређен или, пак као «скуп емотивних и прагматичних реакција на промену са стране», него га посматра као политичку идеологију у пуном смислу те речи, дакле, као кохерентну теорију човека, друштва и света. Његово (аргументима добро поткрепљено) дефинисање конзерватизма као „филозофије несавршености“ – привржене идеји ограничења – из које је израсла одбрана ограниченог стила политике, тј. одбрана разлике приватног и јавног живота (односно државе и друштва), од идеја радикалних промена које се у пракси манифестују ширењем државне моћи у име једнакости, друштвене правде и благостања, представља осовину око које О` Саливен гради своја теоријска промишљања феномена конзервативизма и његове динамике. Овако «центрирана» дефиниција конзервативизма показује се вишеструко употребљивом. Са једне стране, инхерентан јој је антрополошки песимизам (који укључује и ограничења, слабости моћи разума и људске воље) као суштински доктринарни став конзервативног погледа на свет, а историјски је доследна и утемељена јер појављивање конзервативизма поистовећује са различитим видовима протистављања радикалним модерним теоријама и праксама, те њиховим тезама да су људски ум и воља довољни за ново и потпуно преобликовање друштвеног поретка. Са друге стране, она искључује свођења конзервативизма само на «реакцију» у виду противљења променама, и доказује да се конзервативизам не противи променама као таквим, већ наглим, радикалним променама које стварају дисконтинуитет и деструкцију у

слепом уверењу да човек може скоковито променити себе, мењајући екстремним политичким методама друштвени живот и његов поредак. На тај начин, О` Саливен отвара и пут за објашњење развоја конзервативне политичке филозофије и праксе која се огледа у одбрани постојећих вредности и друштвене организације од наглих промена, све са намером да их временом, у умеренијем виду од првобитног, адаптирају и спроведу као неопходне, укључе их у корпус сопствене традиције и тако, сами водећи развој, спрече да се он извргне у анархију, односно стање без поретка. Истовремено, уравнотежујућа позиција овако поиманог конзервативизма спрам екстрема свих врста, драстично га одваја од усиљене биполарности левице и деснице, и удаљава га од сваког вида радикалног политичког деловања, и оног десног (са којим се неретко и нетачно поистовећује) и оног левог. О` Саливен, заправо, покушава да покаже да је десна, и то нарочито крајње десна политичка активност застрањење, претварање у обрнути «одраз у огледалу» идеологија радикалних промена, која се у, екстремном доктринарном протистављању, такође извгнула управо у оно против чега је конзервативизам у својој бити - у прецењивање људских моћи и његових разумских апстрактних, тоталних шематизама које би да кроз политичку активност драстично промене човека и друштво.

О` Саливен идентификује три школе мишљења, то јест три доминантна тока или фракције конзервативизма. Оне су се у историјској перспективи јавиле као покушај одговора на изазове радикалних промена и питања да ли је политички поредак могућ у одсуству фундаменталног консензуса о суштинским вредностима међу члановима савременог друштва, а који се, управо услед тих промена, изгубио или делом урушио. Прва, најстарија школа мишљења произашла је из теолошко-моралног виђења света као хијерархијски уређене целине у којој постоји поредак у оквиру кога се поима слобода. Како поредак почива на ауторитету, ова школа мишљења трага за апсолутним принципом поретка, доживљавајући тај поредак статично, док промене поима као мање или веће одступање од њега, или пак враћање њему. Друга школа, уместо теолошко-моралне осовине поретка своју позорност усмерава на трагање ка ограничењима човекове воље, у циљу откривања закона и промена у самој историји, или, другим речима, извор човекове несавршености не тражи спрам духовног, апсолутног поретка, већ у самом току историјских промена и релативним принципима поретка. Полазећи од чињенице да људи у ствари имају веома ограничен број могућих начина промена друштвеног поретка, ова школа конзервативног мишљења покушава објаснити мањкавости рационалистичке теорије друштва имплицитно дато у револуционарној теорији о друштвеном уговору као извору легитимног ауторитета, те истиче супериорност дела природе и времена над «вештачким» људским творевинама. Трећа, пак, школа конзервативне мисли трага за основама идеје несавршености којој покушава дати кохерентност. Пошто са скепсом посматра могућности ограничавања људске воље на начине како то предлажу прве две школе, она заступа аргумент «одбране слободе» по коме трагање за савршенством у политици води разарању слободе, а који је више заснован на искуству и обазривости него на теологији или проницању филозофије историје.

У књизи се надаље прати историјски развој конзерватизма. Од његових првобитних преокупација да да подсећа либерале да реформе и промене имају ограничења која је поставила реалност људске несавршености, односно да спречи да се

друштвено-вредносни темељи и ауторитет униште од стране индивидуалистичких доктрина које су почивале искључиво на глорификацији самовољних личних склоности, конзервативизам је, након пацификације и потоње адаптације основних либералних начела, половином XIX века, (када су ове изгубиле свој првобитни радикални патос), своју позорност усмерио у другом правцу. Оцењујући да опасност вредносним темељима поретка и у оквиру њега слободе више не прете толико од вишка радикално поимане индивидуалне слободе већ од ширења државне моћи и колективизма, конзервативизам се протиставио социјализму као доминантном носиоцу радикалних промена, и парадоксално, приближио либерализму и одбрани индивидуалних слобода, задржавајући разлику у односу на либерализам у питању поимања природе и домета тих (неспорних) слобода. Други део конзервативизма се, у истовременој колизији са радикалним социјалистичким тежњама, али и покушају његове пацификације и адаптације, приближио умеренијим облицима социјалистичких и социјалдемократских идеолошких и практичних ставова, стварајући нови амалгам.

Овај сложени процес историјског преобликовања у односу на три основне школе конзервативног мишљења, његови теоријски и практични резултети у одношењу са либерализмом и социјализмом, даљи су предмет интересовања О` Саливенове књиге, која их прати у националним оквирима, код три главна западноевропска народа – Француза, Немаца и Британаца.

У Француској се прати развој конзервативизма као реакције на револуцију и објашњава настанак «екстремног конзервативизма» Де Местровог и Боналовог типа. Овај вид конзервативизма се, по О Саливену, супротставља радикалним променама, а устаје у одбрану апсолутног ауторитета и поретка. У питању је онај облик конзервативизма који је од идеализованог јединства пројектованог у прошлост «исклизнуо» у искључивање сваког политичког и друштвеног диверзитета. Самим тим искључује и могућност компромиса и умерености, а доводи до екстремно «десних» одступања, које аутор излаже беспштедној и утемељеној критици. Насупрот овој тенденцији, трезвенију страну француског конзервативизма О` Саливен проналази у представницима друге и треће школе блиске либералима. Они су схватили да индивидуални интереси мање сметају жељеном духовном јединству од његове (екстремно – конзервативне) идеализације која је попримила утопијске димензије. Одбрану поретка и слободе у умереном виду О` Саливен проналази и код Де Токвила (нарочито кроз његов страх да би апатија демократских маса могла да доведе новог облика деспотизма) и нарочито код Констанана, у убедљивој критици радикалног идеализма (посебно оног русоовског типа, које је ишло ка обнови људске природе кроз стварање опште воље, истовремено превиђајући да је тако жељени консензус (а почива на радикалној претпоставци апсолутног и недељивог суверенитета) често ништитељски и тоталитарно усмерен.

У развоју немачког конзервативизма О` Саливенова књига види други тип застрањења у односу на француске екстремне конзервативце који су «побегли» у идеализацију предреволуционарног старог режима, дајући му утопијска обележја. Сматрајући немачки конзервативизам романтичарским, О` Саливен тврди да је он на крају створио концепт државе који је био једнако субверзиван као и револуционарна концепција коју је одбацивао. Све то се, по њему, догодило услед тежњи да се као опозиција рационалној

Пише: Саша Гајић
уторак, 08 јул 2008 22:30

природи (коју су промовисали индивидуалисти – заговорници радикалних промена) конструише романтичарска, ирационална, органска визија поретка што брани богатство различитости које своје јединство и слободу остварују унутар државног устројства. Ова тежња се извргнула у колективизам у коме је такође пренаглашена улога људске воље и витализма, а утопијска «целина» проглашена стварнијом од појединца. Развој ове струје доктринарне мисли затим се прати од Адама Милера, Новалиса и Фихтеа до Трајчкеа, и указује на његове импликације које се, потом, такође подвргавају јакој О` Саливеновој критици.

Најплодотворнију и најуспешнију грану конзервативизма, сасвим очекивано, О Саливен проналази у В. Британији, у виду «умереног конзервативизма» у чијег нескривеног заговорника и сам спада. Успех «умереног конзервативизма», било у виду друге или треће школе коју је раније одредио, па чак и код оних који су били под утицајем (попут Карлала или Колрица нпр.) немачке филозофије и органских визија друштва, лежи, по О Саливену, у томе што његови поборници никада нису покушавали да досегну системску грандиозност, већ су се и теоријски и практично односили еластично и компромисно према друштвеној збиљи и последицама промена Француске и индустријске револуције. Зато су редовно и успевали да измире вредности поретка са новонасталим појавама и створе општедруштвени консензус. Беркови органски идеали првобитног конзервативизма делом су се повукли у други план, а делом развили у идеале јединства и консензуса трансформисане концепцијама лидерства, тако да се британска «успешна» верзија конзервативизма разлила у мноштво облика које обједињује не теоријско јединство, већ практична брига чувања, прилагођавања и каналисања промена којим се измирују поредак и слобода. Развојни ток британског конзервативизма у књизи се затим прати код мислилаца попут Колрица, Мејна, Малока и Стивена, али и код политичара попут Дизраелија (чија се лидерска политика стварања «једне нације» објашњава операционализацијом Колрицових «закона поларитета» и Карлајлове романтичарске концепције «хероја») и Салзбероја, па све кроз цео XX век, (Белок, Сесил) до његове задње четвртине (тј. 1975. године када је књига написана) и кризу конзервативне идеологије (како гласи наслов последњег поглавља књиге). У перспективи поменуте кризе и односу поларитета према социјализму, а симбиозе са либерализмом «инкорпорираним у поредак», О` Саливенова књига се завршава објашњавањем (у време издавања књиге) савремених тенденција унутар конзервативима, нарочито односа британског и америчког конзервативизма (пре свега оног инспирисаног радовима Липмана, Штрауса и Вегелина), приметног одустава консензуса о природи и размерама поменуте кризе и различитошћу понуђених одговора.

Књига је, и то да поменемо, пропустила да уочи и долазак те размере нове фазе либералног конзервативизма оличеном у прихватању и прилагођавању механизмима постиндустријског слободног тржишта, насупрот политичкој контроли и владином планирању из претходног периода, која је свој експанзивни лик добила у регановско-тачеровској ери и свему што је из ње произашло. Зато јој, у свом завршном делу, недостаје актуелност насрам садашњег тренутка у коме је читалац узима у руке, будући да се много тога одиграло од тренутка њеног првобитног објављивања, а аутор је није у међувремену допунио. То представља основни недостатак О` Саливенове књиге, мада му мањка и једно повлачење паралела између вредносних темеља

Пише: Саша Гајић
уторак, 08 јул 2008 22:30

првобитног и савременог конзервативизма којим би се објективно показало колико је «умерена» стратегија прилагођавања у циљу одржавања поретка системском адапцијом учинака промена успела да очува базичне друштвене вредности које доктринарно заступа, а колико само да очува институционални континуитет и спречи да се тежња ка радикалним друштвеним променама претвори у деструкцију. И поред поменутих недостатака, нарочито за српску културу и читалаштво које је имало веома мало прилике да се сусретне са радовима ове тематике и ових теоријских домета, О` Саливенов Конзервативизам представља незаобилазно штиво и драгоцену ризницу промишљања о конзервативном виђењу политичке филозофије и света уопште.